

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XI (2013)

Grażyna Wrona, Grzegorz Nieć

Profesor Maria Konopka wśród badaczy dziejów lwowskiego ruchu wydawniczego XIX wieku (z perspektywy 25-lecia konferencji „Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki”)

W twórczości niektórych autorów występują pewne wątki, które dominują lub są wyrazistą cechą całego ich dorobku. Kolejne publikacje potwierdzają rodzącą się pasję badawczą, wskazują na możliwość zróżnicowanego podejścia do tematu, zarówno ze względu na metodę, jak i aspekt. Uwagi te odnieść można do dorobku naukowego Marii Konopki.

Profesor Maria Konopka należy do grona tych bibliologów, których zainteresowania badawcze koncentrują się głównie wokół zagadnień dziejów książki polskiej XIX i XX wieku Galicji, a szczególnie Lwowa. Wśród kilkudziesięciu prac z tego zakresu znajdują się monografie, obszernie rozprawy oraz publikacje drobniejsze, niemniej jednak ciekawe przyczynki i recenzje, a także pożyteczne wydawnictwa źródłowe. Wpisuje się ona w ten sposób w szeroki nurt badań prowadzonych w wielu ośrodkach naukowych Polski i Ukrainy, wykraczający poza środowisko bibliotekoznawcze. Udział tego środowiska jest w interesującym nas zakresie znaczący, a w pewnych obszarach – co nie powinno dziwić – przeważający.

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, wcześniej Wyższa Szkoła Pedagogiczna i Akademia Pedagogiczna, jest ośrodkiem badawczym, w którym od dawna tematyka związana z dziejami i kulturą Kresów południowo-wschodnich jest podejmowana nader często. W dużej mierze, jak się wydaje, przyczynili się do tego przedstawiciele starszych pokoleń, którzy po wojnie znaleźli się tutaj, jak na przykład Marian Tyrowicz (1902–1989) czy Jerzy Jarowiecki (ur. 1930). Sztandarowymi przedsięwzięciami badawczymi nad dziejami i kulturą Lwowa podejmowanym przez pracowników Uniwersytetu Pedagogicznego są cykliczne konferencje bibliologiczne organizowane już od ponad 25 lat, a także późniejsze historyczne, których dorobek prezentowany jest w kolejnych tomach rozpraw.

Profesor Maria Konopka, która związała swoją karierę naukową z obecnym Instytutem Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, znalazła zrazu dogodny grunt do rozwoju swoich zainteresowań

badawczych. Jej aktywność przejawiała się również udziałem w życiu naukowym, w tym, począwszy od drugiej, w kolejnych organizowanych tu konferencjach – *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, których do 2011 roku odbyło się już jedenaście.

Konferencje na trwałe wpisały się w kalendarz polskiej bibliologii i przyciągają za każdym razem spore grono uczestników z kraju i z zagranicy¹. Wszystko zaczęło się w 1986 roku, kiedy w obchodzącej swoje czterdziestolecie Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, odbyła się sesja naukowa pt. *Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa XIX i XX wieku*. Sesja ta poświęcona była, jak wynika z tytułu, tylko jednemu miastu – Krakowowi – i w znacznej części dotyczyła spraw książki i bibliotek. W pokonferencyjnym tomie, który ukazał się dwa lata później², znalazły się także teksty poświęcone Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, która powstała w 1975 roku³. Po pięciu latach, już w nowej rzeczywistości po przełomie ustrojowym, zorganizowano kolejną konferencję o podobnym profilu, rozszerzoną jednak o tematykę lwowską. Wydany w 1993 roku tom obejmował już głównie zagadnienia prasoznawcze, które zdominowały na długo profil badawczy najpierw Zakładu, następnie Katedry a w końcu i Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa.

Krakowskie konferencje wpisały się szybko i skutecznie w rozwijany w sprzyjających warunkach nurt badań. Znikły ograniczenia cenzuralne oraz paszportowe, dzięki temu pewne tematy badawcze można było już podjąć i bez przeszkód realizować. Trzeba nadmienić, że podczas pierwszej i drugiej konferencji przeważali reprezentanci ośrodka krakowskiego, natomiast w trzeciej edycji w 1994 roku pojawili się badacze nie tylko spoza Krakowa, ale także z Ukrainy. Przede wszystkim dzięki ich udziałowi powstał dużo bardziej zrównoważony pod względem obszaru badań tom, w którym jednak nadal zaznaczyła się przewaga badań prasoznawczych bibliotekoznawców z WSP. Od czwartej konferencji, odbytej w roku 1997, powiększa się systematycznie krąg uczestników z kraju i zagranicy, jak również tematów z zakresu książki, bibliotek i kultury literackiej, które podejmują także coraz częściej pracownicy Instytutu; rośnie też znacznie objętość wydawanych tomów, ewoluuje ich struktura. Od tomu trzeciego materiał dzielono na dwie części: pierwszą obejmującą zagadnienia bibliotek i księgozbiorów oraz ruch wydawniczy, drugą czasopiśmiennictwo, poszerzone w tomie piątym (2001) o „problemy kultury literackiej”. W następnym, szóstym tomie (2003) sformowano już trzy bloki tematyczne zgodne

---

¹ Według Lidii Melnyk, konferencje te „są dziś niemal jedyną platformą wymiany informacji naukowych oraz doświadczeń badawczych wśród specjalistów z różnych krajów, a głównie polskich i ukraińskich”. (L. Melnyk, *Badania nad prasą galicyjską. Stan i perspektywy metodologiczne*, [w:] *Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, red. A. Kawalec, W. Wierzbieniec, L. Zaskilniak, wstęp J. Maternicki, t. 3, Rzeszów 2011, s. 96).

² *Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa XIX i XX wieku. Materiały z sesji naukowej odbytej w dniach 6–7 maja 1986 r. w czterdziestolecie WSP w Krakowie*, red. R. Ergetowski, Kraków 1988.

³ J. Jarowiecki, *Kierunki rozwoju badań i kształcenie studentów w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP w Krakowie w l. 1975–1985*, ibidem, s. 5–23.

z tytułem (*Książki i ich wydawcy w Krakowie i Lwowie w XIX i XX wieku; Biblioteki i księgozbiory Krakowa i Lwowa w XIX i XX wieku; Czasopisma i problemy kultury literackiej w Krakowie i Lwowie w XIX i XX wieku*). Podział ten utrzymano i w tomie następnym, siódmym (2005), aczkolwiek zrezygnowano z tytułów zaznaczając jedynie kolejne trzy części. W tomie ósmym (2007) pojawiły się już cztery bloki, wyodrębniono bowiem grupę artykułów dotyczących kultury literackiej. Redaktorzy tomu IX (2009) i X (2011) powrócili do prostego podziału na trzy sekcje, upraszczając jednocześnie formę tytułów – *Książki i wydawnictwa, Biblioteki, Prasa*.

Charakter problematyki dotyczącej przede wszystkim szeroko pojętego ruchu wydawniczego oraz upowszechniania książki i prasy sprawia, że wiele zagadnień zachodzi na siebie, stąd przyporządkowując niektóre tematy do danej sekcji, kolejni organizatorzy i redaktorzy byli świadomi arbitralności swych decyzji. Włączenie do działu zależało jednak od materiału, który poddano analizie, oraz kontekstu i metody. Wśród opublikowanych 395 artykułów 78 dotyczyło bibliotek i księgozbiorów, 172 czasopism, 145 zaś książki (w tym kilka kultury literackiej). Proporcje te, aczkolwiek wskazują na szczególną popularność badań prasoznawczych, to jednak świadczą o pewnej równowadze między zagadnieniami książki i prasy. Jeśli zaś chodzi o stosunek tematyki krakowskiej do lwowskiej, to zaznacza się przewaga tej ostatniej, co z kolei można tłumaczyć zarówno pozycją oraz potencjałem lwowskiego ośrodka w latach autonomii i międzywojnia, jak też wzmożonym zainteresowaniem badaczy małą z przyczyn politycznych eksploatowanym przez dziesięciolecia obszarem. Ilustruje to poniższa tabela.

Obszar	Książki	Czasopisma	Księgozbiory	Razem
Kraków	50	67	19	136
Lwów	70	76	36	182
Kraków-Lwów	9	16	9	34
Galicja	13	8	10	31
Inne	3	5	4	12
Razem	145	172	78	395

Profesor Maria Konopka brała aktywny udział w organizacji kolejnych konferencji jako członek Komitetu Naukowego, a także jako aktywny uczestnik obrad. Tematyka jej wystąpień skupiona była głównie wokół zagadnień ruchu wydawniczego i księgarstwa lwowskiego XIX wieku; odnalazła się również w nurcie badań prasoznawczych. W początku lat 90. pracowała nad monografią lwowskiego redaktora, księgarza i wydawcy Adama Dominika Bartoszewicza⁴, stąd referat poświęcony redagowanemu przez niego czasopismu „Mrówka”, jaki został wygłoszony na drugiej konferencji w 1991 roku⁵. Ambitne w założeniu pismo istniało ponad

⁴ M. Konopka, *Adam Dominik Bartoszewicz: redaktor, księgarz i wydawca lwowski (1838–1886)*, Kraków 1995.

⁵ M. Konopka, „Mrówka” lwowska 1869–1871 Adama Dominika Bartoszewicza, [w:] *Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa i Lwowa XIX i XX wieku*, [t. 2], red. J. Jarowiecki, Kraków 1993, s. 109–139.

dwa lata. Miało „ożywić zainteresowanie czytelników życiem kulturalnym na ziemiach polskich”. Równocześnie – jak zwracała uwagę badaczka – „przez cały czas wydawania pełniło rolę promocyjną dla równoległe z nim realizowanej przez A.D. Bartoszewicza serii – «Biblioteka Mrówki»”⁶.

Maria Konopka, kontynuująca pracę nad spuścizną Bartoszewicza, wygłosiła na kolejnej, trzeciej konferencji w 1993 roku i następnie opublikowała tekst o prowadzonej przez niego Wypożyczalni Książek Polskich we Lwowie (1872–1879)⁷. W tekście tym zajęła się osobą twórcy i właściciela, który swoimi działaniami zmierzał „do rozbudzenia zainteresowania polską książką wśród średnich warstw mieszczaństwa”, jak czytamy w zakończeniu⁸.

W tomie czwartym zamieściła syntetyzującą rozprawę pt. *Ruch księgarsko-wydawniczy Lwowa w latach autonomii*⁹. Autorka udowodniła „celowość zbadania obrazu dokonań lwowskich firm księgarsko-wydawniczych” w okresie autonomii galicyjskiej. Ważna była też jej uwaga: „ustalenie kompletnej listy lwowskich edycji, ich nakładców i drukarzy, jak i oferty sortymentowej powinny poprzedzić opracowania monograficzne najbardziej znaczących placówek”, sam zaś tekst był „próbą ukazania najważniejszych kwestii związanych z funkcjonowaniem firm księgarsko-wydawniczych Lwowa w świetle dotychczasowych opracowań i wstępnej penetracji źródeł dotyczących tego tematu”¹⁰.

Pokłosiem rozlicznych kwerend lwowskich było wydawnictwo źródłowe¹¹ oraz szereg studiów poświęconych historii czytelnictwa, których podstawą stały się archiwa Biblioteki Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” we Lwowie. W tomie piątym ukazał się tekst dotyczący zbieranych i udostępnianych tam czasopism¹². Badaczka wskazała, jak nieliczne „zachowane źródła, które poświadczają wybory czytelnicze, zasługują na szczególną uwagę ze względu na rzadkość ich występowania”¹³.

Kolejnym osiągnięciem z zakresu edycji źródeł był, opracowany i wydany przez Bibliotekę Narodową, zbiór zawierający dzienniki, pamiętniki i listy Bernarda

---

⁶ Ibidem, s. 134.

⁷ M. Konopka, *Tania Wypożyczalnia Książek Polskich Adama Dominika Bartoszewicza we Lwowie (1872–1879)*, [w:] Kraków – Lwów. *Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 3, red. J. Jarowiecki, Kraków 1996, s. 53–61.

⁸ Ibidem, s. 60.

⁹ M. Konopka, *Ruch księgarsko-wydawniczy Lwowa w latach autonomii*, [w:] Kraków – Lwów. *Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków 1999, s. 22–33.

¹⁰ Ibidem, s. 23.

¹¹ *Książka w środowisku lwowskich rzemieślników, cz. 1: Katalog książek z Biblioteki Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” we Lwowie; cz. 2: Rejestr wypożyczeń Biblioteki Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” we Lwowie (22 XI 1880–15 IV 1883)*, oprac. M. Konopka, Kraków 2003–2004.

¹² M. Konopka, *Wykorzystanie roczników czasopism w bibliotece lwowskiej „Gwiazdy”*, [w:] Kraków – Lwów. *Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 1999, s. 239–258.

¹³ Ibidem, s. 239.

Połonieckiego – znanego lwowskiego księgarza¹⁴. Wśród kilku rozpraw, jakie poświęciła analizie tego materiału, znalazły się trzy referaty wygłoszone i opublikowane w trakcie prac nad tekstem o samym Połonieckim jak i współpracującym z nim Leonem Pordesem. Podczas szóstej konferencji w 2001 roku Maria Konopka wygłosiła referat pt. *Dzienniki Bernarda Połonieckiego jako źródło do dziejów księgarstwa Lwowa XIX i XX wieku*¹⁵; w siódmej w 2003 roku przedstawiła referat pt. *Antykwariat J. Leona Pordesa w księgarsko-wydawniczym krajobrazie Lwowa II połowy XIX wieku*¹⁶ zaś w ósmej konferencji w 2005 roku zaprezentowała tekst pt. *Księgarnia Polska Bernarda Połonieckiego we Lwowie w dobie autonomii (1889–1914)*¹⁷.

Badaczka za każdym razem wyraziście podkreślała, że

dokumenty autobiograficzne i kreślone na ich kartach refleksje bądź wspomnienia na temat książki i ludzi z nią związanych stanowią bardzo ważne źródło informacji księgoznawczej. Szczególną kopalnią wiadomości oraz ocen opisywanych faktów i zjawisk związanych z książką są pamiętniki i dzienniki księgarzy, nakładców, w których wiele uwagi poświęcali swojej profesji, własnym pracom i dokonaniom, co pozwala zrekonstruować wydarzenia, ocenić ich wkład w rozwój ruchu księgarsko-wydawniczego, wreszcie ustalić i weryfikować ogólne zasady funkcjonowania firm¹⁸.

Drugi z wymienionych tekstów, znakomicie udokumentowany, powstał wyłącznie na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych. Profesor Konopka celnie konkluduje:

ambicje wydawnicze B. Połonieckiego, jego życzliwy stosunek do ludzi pióra i chęć występowania w roli mecenasa wobec początkujących autorów, wspieranie wiedzą i doświadczeniem wytrawnego krytyka, zdecydowały o randze podejmowanych przez niego inicjatyw wydawniczych¹⁹.

Podczas dziewiątej i dziesiątej konferencji badaczka znów podjęła tematy przeglądowe, podsumowujące dotychczasowe wyniki badań i kwerend z zakresu ruchu wydawniczego oraz księgarstwa²⁰. Artykuł *Lwowski rynek wydawniczy w pierwszych latach autonomii galicyjskiej 1861–1870* kończy wnioskiem:

---

¹⁴ Bernard Połoniecki księgarz lwowski. *Dzienniki, pamiętniki i listy z lat 1880–1943*, oprac. i wstęp M. Konopka, Warszawa 2006.

¹⁵ *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 1, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, s. 28–37.

¹⁶ *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków 2005, s. 87–102.

¹⁷ *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 8, red. H. Kosętko, Kraków 2006, s. 30–41

¹⁸ *Kraków – Lwów...*, op. cit., t. 6, cz. 1, s. 28.

¹⁹ *Kraków – Lwów...*, op. cit., t. 7, s. 41.

²⁰ M. Konopka, *Lwowski rynek wydawniczy w pierwszych latach autonomii galicyjskiej (1861–1870)*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, red. H. Kosętko, B. Góra, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 7–19; eadem, *Zbiorowy portret księgarzy*

ogład dorobku wydawniczego Lwowa w krótkim wycinku czasowym 1861–1870 wyraźnie wskazuje, jak zachodzące wówczas w Galicji zmiany wielostronnie wpłynęły na przeobrażenia rynku wydawniczego. Przede wszystkim zwiększyła się wielkość produkcji, a jej struktura – językowa i treściowa – uległa wyraźnym przeobrażeniom w drugiej połowie dwudziestolecia zapowiadając zmiany, jakie zaczyną zachodzić w latach następnych. Dotychczasowy repertuar poszerzony został o tytuły z literatury polskiej, prac naukowych, popularnonaukowych. Godny jest podkreślenia fakt konsekwentnego realizowania programu promującego twórczość polskich prozaików, ze szczególnym uwzględnieniem lokalnych pisarzy. Współpraca z tym środowiskiem była korzystna dla obydwu stron, dawała zarazem czytelnikom możliwość poznania dorobku współczesnego piarstwa²¹.

Z kolei w tekście *Zbiorowy portret księgarzy Lwowa czasów autonomii* zwróciła uwagę, że „w dotychczasowych badaniach ruchu księgarsko-wydawniczego czasów zaboru do wyjątków należą prace podejmujące badania środowiska ludzi książki”²².

Doskonalenie warsztatu badawczego Profesor Marii Konopki trwało przez kilka lat ze względu na specyfikę podejmowanych tematów, które wymagały gromadzenia wielu dokumentów i weryfikowania materiału źródłowego głównie w zbiorach lwowskich, takich jak: Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, Archiwum Historyczne Obwodu Lwowskiego we Lwowie, Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, a także polskich – Biblioteki Narodowej i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Podstawę jej warsztatu tworzyły drobniagowo gromadzone i weryfikowane dokumenty, korespondencja, dzienniki i katalogi.

Pani Profesor, może nazbyt skromnie, nigdy nie wskazywała, jak bogaty i zróżnicowany jest to materiał, o czym zorientować się możemy na podstawie przypisów, stanowiących nieraz wartość samą w sobie, potwierdzając jednocześnie niezwykłą skrupulatność rozległej kwerendy, która, co należy zaznaczyć, nie jest łatwa. Współczesny badacz, podejmujący się odtworzenia dziejów książki polskiej poza obecnymi granicami kraju, napotyka na poważne trudności wynikające z wielu względów, a przede wszystkim z dostępności do bazy źródłowej i tak przecież w wielu obszarach niekompletnej. Mimo to, co pokazuje dorobek badawczy Profesor Marii Konopki, żmudna praca badawcza przynosi efekty wielce pożyteczne, uzupełnia w sposób znaczący naszą wiedzę, daje wreszcie asumpt do dalszych działań w tym obszarze.

Lwowa czasów autonomii, [w:] *Krakív L'vív. Knigi, časopisi, biblioteki XIX–XX st.*, t. 10, [red. G. Vrona, O. Kolosovska, G. Kosentka], L'vív 2011, s. 39–51.

²¹ *Kraków – Lwów...*, op. cit., t. 9, cz. 1, s. 19.

²² *Krakív L'vív...*, op. cit., t. 10, s. 39.